

Marta Hlušíková

Starovek

Malá encyklopédia pre deti a ich zvedavých rodičov

pod lupou

Ilustroval Juraj Martiška

... dlho neváhal.
... nenechá svojho
... Menelaa v kaši!
... hodol sa velit
... stkým Grékom
... s veľkým loďstvom
... vojskom sa vydal do
... ôje. Bol udatným
... iovníkom, ale
... edy svojou
... hlavosťou
... val Grékom veľké
... a Agamemnón po

PERFEKT

Marta Hlušíková

Starovek pod lupou

*Malá encyklopédia pre deti
a ich zvedavých rodičov*

Marta Hlušíková

Starovek

Malá encyklopédia pre deti a ich zvedavých rodičov

pod lupou

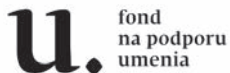
Ilustroval Juraj Martiška

PERFEKT

Text © Marta Hlušíková
Illustrations © Juraj Martiška
Design © Juraj Martiška
Slovak edition © Perfekt 2018

Publikáciu z verejných zdrojov podporil

Starovek *pod lupou*

Malá encyklopédia pre deti a ich zvedavých rodičov

Text: Marta Hlušíková
Ilustrácie: Juraj Martiška
Jazyková redaktorka: Mária Sabolová
Grafická úprava a zalomenie: Juraj Martiška

Vydal Perfekt, a. s., Cukrová 14, 811 08 Bratislava, ako svoju 820. publikáciu.
Rok vydania: 2018
Prvé vydanie

Tlač: KASICO, a. s., www.kasico.sk

Knihu si môžete objednať vo vydavateľstve PERFEKT,
Cukrová 14, 811 08 Bratislava, tel.: 02/524 99 785,
e-mail: odbyt@perfekt.sk alebo kúpiť v Kníhkupectve Vojtecha Zamarovského,
Karpatská 7, 811 05 Bratislava 1, alebo na www.perfekt.sk s 30% zľavou.

Elektronickú verziu tejto knihy si môžete kúpiť na www.martinus.sk a www.dibuk.sk.

ISBN 978-80-8046-902-3
www.perfekt.sk

Milý mladý čitateľ,

veru som si musela zobrať poriadnu lupu, aby som v mnohých zaujímavých knihách našla svet, o ktorom sa dnes učíš na hodinách dejepisu. Svet, ktorý ovplyvnil európsku kultúru. Veď aj názov nášho kontinentu vzišiel zo starej gréckej báje o unesenej kráľovskej dcére. Starovek však nebol len dobou bájí – bol aj obdobím bojov, nádherných stavieb a sôch. A bol aj svetom obyčajných ľudí, ktorí mali starosti takmer totožné s tými dnešnými. Ľudia tvorili, pracovali, milovali a riešili svoje problémy. Boli láskaví aj zákerní, mocichtiví aj priateľskí. Dokázali oceniť chabrosť, odsúdiť zradu alebo pomôcť chudákovi v núdzi. Akoby som hovorila o dnešných ľuďoch, však? Asi to už bude tak, že človek sa vo svojej podstate nemení, iba okolnosti, ktoré ho obklopujú, sú iné. Pozývam ťa nazrieť do sveta dávneho a zároveň blízkeho tomu dnešnému. Príjemné čítanie.

A

AB URBE CONDITA

Latinské slovné spojenie ab urbe condita [ab urbe kondytá] v preklade znamená „od založenia mesta“. Rimania slovom mesto mysleli, samozrejme, na Rím. Založili ho podľa povesti v roku 753 pred n. l. bratia Romulus a Remus. Od toho pamätného roku Rimania datovali všetky svoje dôležité udalosti. Tak ako ty používaš skratku pred n. l. (pred naším letopočtom), tak skracovali aj starí Rimania svoje ab urbe condita na a. u. c. alebo A. U. C.

Slovné spojenie ab urbe condita si zvolil aj jeden z najznámejších rímskych historikov Titus Livius ako názov pre svoje obrovské historické dielo o dejinách Ríma. Pracoval na ňom takmer päťdesiat rokov.

ABAKUS

Abakus je praprapradedko nášho počítadla. Gréci ho nazývali abax. Používali ho žiaci v škole, ale ani dospeláci, najmä úradníci, sa nehanbili na ňom počítať. Abakus mal tvar doštičky, v ktorej bolo vyrytých osem žliabkov. V nich sa dali posúvať kamienky doprava a doľava. Ak by si posunul kamienok úplne doprava, znamenal by číslo

jeden. Posuň ho trochu doľava a dostaneš číslo desať, ešte kúsok a máš sto. Dobrým žiakom nerobilo žiadny problém posunúť kamienky ešte viac doľava, ale zasa sa nemusi všetko preháňať, však?

Prezradím ti, že kamienky v počítadle sa nazývali kalkuli (po latinsky calculi). Určite ti napadlo, že práve podľa nich bola pomenovaná naša kalkulačka. Na počítacích doštičkách sa dalo aj odčítať, násobiť a deliť. Niekedy úradníci používali na počítanie aj guľôčky navlečené na paličkách. V podstate ide o dnešné počítadlo, ktoré máš možno aj ty odložené medzi hračkami.

Ak dáš prečítať tieto riadky ockovi, ktorý je architektom, začne sa usmievať, lebo on pozná aj iný význam slova abakus. A bude mať pravdu, lebo všetci architekti vedia, že slovom abakus sa označuje tá úplne najvrchnejšia časť stĺpa. Je to vlastne akási jeho nadhlavnica. Sedí na nej zvyčajne celý chrám a je na to poriadne pyšná.

ABDÉRY

Sú také miesta na svete, kde výskyt hlupákov na štvorcový kilometer je vyšší ako inde. U nás je to vraj

Kocúrkovo. Takým Kocúrkovom pre starých Grékov boli Abdéry. Mesto založené v 7. stor. pred n. l. na pobreží Tráckeho mora bolo rodiskom slávnych filozofov Demokrita a Protagora. Možno Abdéram ostatní závideli slávnych rodákov, a keďže závisť nemá ďaleko k pomste, Gréci sa neskôr začali z Abdérčanov vysmievať. Dúfajme, že nie pre Protagorovo tvrdenie: „Človek je mierou všetkých vecí.“

ABECEDA

Grécku abecedu nazývame Galfabeta podľa znenia jej prvých dvoch hlások. Vznikla asi v 10. stor. pred n. l.

Najprv mala iba 21, neskôr 24 znakov. Gréci vlastne svoju abecedu nevymysleli, len zdokonalili abecedu starých Feničanov. Hoci tí mali v abecede iba spoluhlásky, aj tak sa ich hláskové písmo pokladá za najväčšieho vynález staroveku. Písmená gréckej abecedy dnes používaš v matematike napríklad na označovanie uhlov v geometrii. Aj na označenie Ludolfovoho čísla sa používa písmeno pí, ktoré pochádza z gréckej abecedy. Zodpovedá nášmu písmenu P.

Možno si už počul vetu: „Toto je pre mňa alfou a omegou.“ Dotýčny tým chcel povedať, že niečo mu je všetkým. Aj on si pomohol gréckou abecedou: alfa je v nej prvé a omega

posledné písmeno. Vyjadrujú teda začiatok a koniec, slovom všetko. Malými písmenami gréckej abecedy sa dali inšpirovať aj Konštantín a Metod, keď zostavovali prvé písmo našich slovanských predkov – hlaholiku.

V 8. – 7. stor. pred n. l. prevzali písmo od Grékov Etruskovia a od nich zas Rimania. Ich abeceda mala pôvodne 23 znakov. Niektoré mali viacnásobné použitie: napríklad písmeno C sa používalo namiesto písmena G a niekedy aj namiesto písmena K. Písmo starých Rimanov voláme latinka a používaš ho dennodenne aj ty.

Zaujímavosť na záver: vieš, akým systémom spočiatku písali starí Gréci? Volá sa bustrofedon, čo v preklade znamená „ako oral vôl“. Niekedy sa nazýva aj brázdové písmo. Ide o systém, pri ktorom sa prvý riadok textu píše zľava doprava a v druhom riadku sa pokračuje neprerušene sprava doľava.

ABREVIATÚRA

Toto ťažké slovo neznamená „skratka“. Starí Rimania radi oznamovali svetu svoje úspechy, a to tak, že vyrývali do kameňa rôzne nápisy. Vieš si predstaviť, koľko by sa museli natrápiť, keby nepoužívali skratky? Ak sa raz dostaneš do Trenčína, choď sa pozrieť na skalú

A

pod Trenčianskym hradom. Zachoval sa na nej latinský nápis z roku 179. Miesto slova legatus (veliteľ) nájdeš v nápise iba leg, miesto curavit faciendum (dal zhotoviť) iba curf. Zdá sa, že Rimanom bolo pri Trenčíne zima, preto sa tak s nápisom ponáhľali.

ADONIS

Adonis, kráľovský syn, bol neobyčajne krásny. Nečudo, že sa doňho zaľúbila bohyňa Afrodita. Pri jednom love sa stalo, že diviak Adonisa roztrhal (údajne mal v tom prsty žiarlivý boh Mars). Nešťastná Afrodita uprosila najvyššieho boha Dia, aby jej milého vrátil z podsvetia aspoň na časť roka. A tak sa Adonis vracia na tento svet každú jar. Víta ho príroda, stromy sa odievajú do listov a lúky do kvetov. Na jeseň príroda plače, lebo Adonis sa odoberá do ríše tieňov.

ADVOKÁT

Slovo advokát spreložíme z latinského slova advocatus [advokátus] ako privolaný. A skutočne – v starom Ríme kedysi privolávali na súd akýchsi

obrancov obžalovaného človeka. Mohli to byť aj príbuzní obžalovaných: otcovia, strýkovia, synovci a podobne. Tí predsa mohli najlepšie pôsobiť na city sudcov! Časom bolo dôležité, aby advokáti boli dobrými rečníkmi. Najčastejšie sa advokátmi stávali patróni, plnoprávni bohatí ľudia, ktorých dôležitosť sa merala aj tým, koľko mali chránencov. A práve týchto klientov chodili obhajovať na súdy v prípade, že sa im pritrafila nejaká nepríjemnosť. Za svoj rečnícky výkon si neskôr advokáti dávali dobre zaplatiť. Robia to už takmer dvetisíc rokov.

AFORIZMUS

Tento výraz pochádza z gréčtiny. Je to veta, ktorá obsahuje vtipný postreh alebo výstižnú myšlienku. Prvú známu knihu aforizmov napísal v 5. stor. pred n. l. grécky lekár Hippokrates a dal jej názov, akože ináč, Aforizmy. Niektoré z aforizmov si prečítaj a porozmýšľaj o múdrosti ich tvorcu: Príroda je lekárom choroby. V mnohých prípadoch je

vyunikajúcim liekom, keď nepredpíšeme nijaký liek. Málo rozumu ti často prinesie češť, ale na tvoju hlúposť sa nezabudne.

A F R I K A

Afrika asi nemá na Rimanov tie najlepšie spomienky, lebo tí sa v roku 146 pred n. l. po vyhratej vojne nad Púnmi nesprávali najkrajšie. Zničili im Kartágo, prekvitajúce mesto na severoafrickom pobreží. Mesto, ktoré sa pýšilo svojou vzdelanosťou, kultúrou, obchodom i moreplavectvom už skoro sedemsto rokov, od svojho založenia Feničanmi. Keď napokon Rimania Kartágo zbúrali, ešte ho posypali soľou na znak toho, že na zručanisku už nikdy nesmie vzniknúť ďalšie mesto.

Afrika schováva pre nás zaujímavé tajomstvo: v meste Zama neďaleko Kartága sa našiel podstavec sochy bohyně Diany. Práve na tomto podstavci bolo napísané, že veliteľ rímskej légie Maximianus v roku 179 zimoval so svojimi vojakmi v Laugariciu, čo je dnešný Trenčín u nás na Slovensku. A prečo sa o tom verejne písalo práve v africkej Zame? Maximianus sa totiž z Trenčína ponáhal na teplejšie miesto: stal sa prvým miestodržiteľom africkej provincie. Asi mal trenčianskej zimy plné zuby.

A F R O D I T A

Afroditu, grécku bohyňu lásky a krásy, nazývali Rimania Venušou. Bola to najkrajšia z gréckych bohýň. Jedni vravia, že bola dcérou najvyššieho boha Dia, iní tvrdia, že vystúpila z morskej peny. Za svoj domov si zvolila ostrov Cyprus. V meste Pafos mala veľkú svätýňu a chrám (je zaujímavé, že po pokresťančení ostrova sa stal tento chrám dôležitým kultovým miestom uctievania Panny Márie). Kto Afrodite vzdával úctu, tomu rada pomáhala. Napríklad sochárovi Pygmalionovi oživila mramorovú sochu, do ktorej sa zaľúbil. Hoci Afrodita bola bohyňou lásky, nemala šťastné manželstvo: najvyšší boh Zeus jej prideliť toho najškaredšieho boha. Bol to Hefaistos, krívajúci a stále upotený boh všetkých kováčov. A tak Afrodita hľadala lásku tam, kde sa jej ponúkala. S bohom vojny Áreom mala viacero potomkov. A to Áres zďaleka nebol jediným otcom jej ďalších detí! Nuž asi bohyňa Afrodita mala toľkých milencov v náplni práce. Veď bola bohyňou lásky a krásy! Ľudia ju uctievali a stavali jej chrámy. Zo zvierat jej zasvätili delfína, holubicu, lastovičku a vrabca, z rastlín mak, ružu a z ovocia jablko. Najznámejšou sochou Afrodity je Praxitelova Afrodita z Knídu (4. stor.

A

pred n. l.). Vzbudila veľký rozruch nielen preto, že bola nahá, ale Praxitelovi známi v nej spoznali kurtizánu Phryne z Tespidy, ktorá bola umelcovou milenkou. Krásou Afrodity sa inšpirovali aj známi novovekí maliari. Za najslávnejší obraz sa pokladá Zrodenie Venuše od talianskeho maliara Botticelliho.

AGAMEMNÓN

Agamemnón, mykénsky kráľ, bol bojovníkom telom aj dušou. Keď trójsky princ Paris uniesol spartskému kráľovi Menelaovi manželku, krásnu Helenu, Agamemnón dlho neváhal. Predsa nenechá svojho brata Menelaa v kaši! Rozhodol sa veliť všetkým Grékom a s veľkým loďstvom a vojskom sa vydal do Tróje. Bol udatným bojovníkom, ale niekedy svojou tvrdohlavosťou spôsobil Grékom veľké škody. Keď sa Agamemnón po desiatich rokoch a vyhratej vojne vrátil do Mykén, jeho žena bola dosť nemilo prekvapená. Tajne dúfala, že sa jej bojovný manžel domov nevráti. Našla si totiž za neho náhradu. A tak sa nakoniec rozhodla, že Agamemnóna bolo už dosť. Počkala, kým pôjde do kúpeľa, a jednoducho

mu sekerou odťala hlavu. Takto neslávne skončil jeden z najslávnejších gréckych bojovníkov.

AGORA

Grécke slovo ageiró znamená „zhromažďujem“. A tu sa skrýva kľúč k slovu agora, ktoré označuje miesto, kde sa zhromažďovalo veľa ľudí. Stretávali sa tu politici, remeselníci i obchodníci. Svoje úrady tu mali úradníci a zvyčajne tu stáli aj chrámy zasvätené najvyšším bohom. Grécka agora trochu pripomína naše námestie, však? Ľudia sem chodili najmä dopoludnia, lebo tu bývala obrovská

tržnica.

V Aténach sa agora

A

nachádzala pod Akropolou, pahorkom nad mestom. Najväčšiu zachovalú agoru však možno nájsť v maloázijskom Miléte. Má podlhovastý tvar s dĺžkou strán 196 a 164 metrov. Mal by si vedieť, že mesto Milét (Milétos) leží na území dnešného Turecka na pobreží Egejského mora.

ACHERON

Orieke Acheron medzi starými Grékmi kolovali bájne predstavy ako o rieke vzdychov. Časť tejto gréckej rieky tečie podzemím, preto sa hovorilo, že z jedného brehu na druhý preváža mŕtvych na svojej loďke prievozník Cháron do podsvetia.

ACHILLES

Achilles bol najslávnejším gréckym hrdinom. Dlho ho nemohol nik premôcť. Mal jedno jediné zraniteľné miesto na tele, a to bola päta. Prečo práve päta? Poďme pekne od začiatku: Achillova matka, morská bohyňa Tetis, chcela svojmu synovi len to najlepšie. Vedela, že sa stane veľkým bojovníkom, a tak

sa rozhodla, že ho spraví nezraniteľným. Hneď po narodení ho ponorila do posvätej rieky Styx. A pretože ho držala za päťu, tá zostala suchá a zraniteľná. Tetis vedela podľa veštby aj to, že jej syn zahynie v boji. Chránila preto Achilla od bojových výprav, dokonca ho skryla medzi kráľovské dcéry. Dlhو sa však Achilles nevydržal pretvarovať v ženských šatách. Keď raz na trhu zbadal, že medzi látkami a čačkami leží aj meč, vedel, kde je jeho miesto. Schytil meč do rúk odhodlaný brániť kráľovské dcéry pred útokom vojakov. To, že išlo o pascu pripravenú Ištivým Odyseom, si neuvedomil. A tak sa dostal medzi Grékov, ktorí sa chystali na vojnovú výpravu proti Tróji. Hádám nebolo udatnejšieho bojovníka ako Achilles. Trójanom stačilo len zbadať jeho pancier a obrovský oštep a už aj sa obracali na útek. Achilla všetci obdivovali. Okrem kráľa Agamemnóna. Nepáčilo sa mu, že je vo vojsku niekto udatnejší ako on sám. Vzal preto Achillovi jeho milú. Veď bol kráľ, kto by mu v tom mohol zabrániť? Achilles sa nahneval a odmietol bojovať. Gréci začali hynúť pod rukami Trójanov. Achillov najlepší priateľ Patroklos chcel zachrániť situáciu: obliekol si jeho pancier a postavil sa na čelo Grékov. Trójanania sa najprv vyľakali, no neskôr prišli na

to, že boli oklamaní. Nakoniec Hektor, Paridov brat, bol tým, kto preklal Patrokla kopijou a nechal si Achillov pancier. Achilles sa od žiaľu skoro pomínul. Uvažoval: „Pomstím Patrokla!“ Nebolo to však jednoduché. Musel mu pomôcť sám boh Hefaistos. Na prosbu Tetidy ukul Achillovi nový pancier. Až teraz Trójanania videli, kto bol Achilles. Ničil všetko, čo mu stálo v ceste. Vydýchol si až vtedy, keď zabil Hektora. Ale to by neboli grécki bohovia, keby sa nemiešali do pozemských vecí! Ochranca Tróje Apolón sám viedol šíp trójskeho princa Parida. Ten sa zapichol Achillovi rovno do zraniteľnej päty. Achillovo telo Gréci podľa obradov spálili a popol zmiešali s popolom jeho verného priateľa Patrokla. Teraz už vieš aj ty, čo znamená slovné spojenie „Achillova päťa“. Je to zraniteľné miesto na tele či na duši, ktoré má každý z nás.

A I S C H Y L O S

A ischylos, najstarší grécky autor Tragédií, žil na prelome 6. a 5. stor. pred n. l. Napísal asi 80 až 90 hier, ale zachovalo sa iba sedem. Divadelná hra spred dvetisícpäťsto rokov vyzerala ináč ako dnešná hra. Zboru, ktorý recitoval a spieval o tom, čo sa v tragédii odohrávalo, odpovedal zvyčajne jediný herec. Aischylos zaviedol aj druhého herca,

čím vzniká dialóg. Všetci vedia, že až rozhovor robí divadelnú hru skutočnou divadelnou hrou.

Aischylos vo svojej hre Peržania píše o bitke proti Peržanom pri Salamíne, ktorej sa sám zúčastnil. Tak ako ostatní autori gréckych tragédií, aj Aischylos čerpal námety z bájí: písal o Titanovi Prometeovi (Pripútaný Prometheus), o zavraždení slávneho bojovníka Agamemnóna (Oresteia), o bratovražednom boji o mesto Téby (Siedmi proti Tébam) a o mnohých ďalších udalostiach. Aischylos písal tak pekne, že sa od neho učili aj ostatní grécki dramatici.

Ešte jedna zaujímavosť viažuca sa k slávnemu dramatikovi: zomrel naozaj nezvyčajne – padla mu na hlavu korytnačka, ktorú pustil z pazúrov letiaci orol. Či korytnačka prežila, dejiny neuvádzajú.

A J T Y, B R U T U S

Túto slávnú vetu si možno vymysleli historici a možno ju naozaj vyriekol svetoznámy rímsky imperátor Gaius Iulius Caesar [Gajus Julius Cézar], keď sa naňho vrhli sprisahanci nespokojní s jeho spôsobom vládnutia. Uvidel totiž medzi nimi aj svojho priateľa Marca Bruta. Vtedy ho opustili sily a prestal sa útočníkom brániť. Stalo sa to 15. marca v roku 44 pred n. l.

A K A D É M I A

Ani by ti nenapadlo, že takýto Avznešený názov mal jeden z aténskych hájov, pravda? Stáli v ňom sochy bohov, všade vládol pokoj, a tak filozof Platón sa rozhodol, že práve v háji Akadémia založí svoju filozofickú školu. Vysvetľoval svojim žiakom, že ľudia sa až vtedy budú mať dobre, keď sa k vláde dostanú filozofi a vzdelanci. Platón svoju školu založil v 4. stor. pred n. l. a udržala sa vyše 900 rokov (posledným „riaditeľom“ Akadémie bol Damaskios). Pôsobili v nej slávni grécki filozofi, z nich najvýznamnejší bol Aristoteles.

Výraz akadémia sa v súčasnosti používa na označenie vedeckej inštitúcie (Slovenská akadémia vied), vysokej školy (Akadémia múzických umení) a v minulosti sa tak označovali aj niektoré stredné školy. Ak je teda niekto akademickým maliarom, znamená to, že vyštudoval niektorú z akademií výtvarných umení. A ak má niekto pred menom titul akademik, vedz, že je to veľmi vzdelaný človek, je totiž členom akadémie vied.

A K R O P O L A

Akropolou nazývame opevnenú Avyvýšeninu nad mestom. Zvyčajne na nej stoja masívne stavby, najčastejšie chrámy. Na pahorku Akropolis nad Aténami si Gréci

vybudovali svoj najslávnejší chrám Partenón. Postavili ho v polovici 5. stor. pred n. l. Bol z mramoru a venovali ho bohyni múdrosti Aténe. Za najstaršiu akropolu sa pokladá vyvýšenina nad gréckym mestom Mykény.

A K T Y

Neľakaj sa, nie sú to Akty XI! Týmto názvom sa označovali prvé noviny, ktoré začali v Ríme vychádzať na príkaz Caesara v 1. stor. pred n. l. Najprv to boli správy zo zasadania senátu, no neskôr občanov zaujímal všetko možné: oznamy, vyhlášky, klebietky o obyvateľoch, o nových stavbách. Odtiaľ sa dozvedali, kto čo vykonal, prípadne kto zomrel. Noviny, ktoré vychádzali denne, sa nazývali acta diurna [akta djurna], čo znamená „denník“ (denný záznam, denník udalostí). Vychádzali až do 4. stor. n. l.

A K V A D U K T

Slovo akvadukt vyzerá veľmi sučene, ale označuje úplne bežnú vec – vodovod. Možno si myslíš, že v starom Grécku a Ríme nemohli poznať vodovod, no veľmi sa mylíš. Starí Gréci postavili prvý vodovod v 6. stor. pred n. l. Voda tiekla hlinenými rúrami väčšinou pod zemou. Najslávnejšími staviteľmi vodovodov boli Rimania. V 3. stor.

pred n. l. bolo v Ríme až 11 vodovodov! Niektoré z nich boli dlhšie ako 100 kilometrov. Rimania vodu dokonca filtrovali a zachytávali do nádrží, aby mali zásobu, ak by prišlo sucho. Voda tiekla v rúrach pod zemou i nad ňou vo vodovodných mostoch. Niektoré vodovodné mosty stoja ešte aj dnes (Francúzsko, Španielsko). Jedným z najzachovalejších je akvadukt Pont du Gard pri francúzskom meste Nimes.

A L A B A S T R O N

Aj tvoja mamička používa Avoňavku? Mamičky tvojich dávných kamarátov sa tiež rady parádili. Voňavé vodičky si schovávali v nádobkách hruškovitého tvaru s úzkym hrdlom. Takáto nádobka sa volala alabastron. Najčastejšie bola vyrobená z bieleho sadrovca, alabastru. Odtiaľ pochádza i jej názov.

A L B U M

Vieš, že pôvod slova album je v latinskom slove albus, čo znamená „biely“? Albus u starých Rimanov bol aj súhrn listov, akýsi zoznam. Napríklad zoznam senátorov, ktorý sa zostavoval raz za päť rokov, alebo zoznam sudcov. Tvoj album je zas súhrnom fotografií či známok.

ALEGÓRIA

Slovo alegória pochádza z gréčtiny. Určite si sa o nej učil na hodinách literatúry. Dozvedel si sa, že alegória je inotaj, čiže ináč vyjadrená nejaká predstava. Napríklad inými slovami alebo obrazom. Gréci a rímski básnici alegóriu obľubovali. Aj dnes sa stretneš s výrazom alegória napríklad v slovnom spojení alegorický sprievod. Myslí sa tým sprievod, v ktorom sú ľudia preoblečení za niečo iné – za Slnko, Spravodlivosť, Lásku a podobne.

ALEXANDER MACEDÓNSKY

Meno macedónskych kráľov „Alexander“ preslávil Alexander III., ktorého všetci volali Veľkým. Bol vari najslávnejším svetovládcom staroveku – jeho ríša bola taká obrovská, že jej hraničné body boli vzdialené 4 500 kilometrov. Rozprestierala sa na území dnešného Grécka, Turecka, Libanonu, Jordánska, Izraela, Egypta, Líbye, Sýrie, Iraku, Iránu, Afganistanu, Turkménska, Uzbekistanu a Cypru. Alexander sa narodil práve v tú noc, keď akýsi blázon, aby sa zapísal do dejín, zapálil jeden z divov sveta – Artemidin chrám v Efeze. Bolo to v roku 356 pred n. l. V Alexandrovi nepestoval otec Filip II. iba telesnú zdatnosť. Ako

trinásťročného ho dal na výchovu k slávemu filozofovi Aristotelovi. Sám Alexander povedal: „Filipovi vďačím za to, že žijem, a Aristotelovi za to, že viem, ako mám žiť.“ Už ako šesťnásťročný sa zúčastňoval bojov a ako dvadsaťročný sa posadil po smrti otca na trón. Vládl s prehľadom a so zmyslom pre spravodlivosť. Významné sú jeho vojenské výboje. Nikdy netiahol do boja s obrovskou armádou, úspech mu priniesla taktika: zvláštne radenie vojakov do klinovitého šíku a používanie dlhých kopijí. Alexandrovi sa podarilo dobyť Grécko, Feníciu, Perziu i Egypt, kde založil Alexandriu, mesto neskôr preslávené svojou vzdelanosťou a obrovskou knižnicou. Ďalej tiahol do Babylonu, Médie, až si nakoniec podrobil celú Strednú Áziu. Možno by sa bol Alexander dožil vyššieho veku, keby sa nebol ulakomil na Indiu. Jej počasie, púšte a hory boli asi nad jeho sily. Zomrel v horúčkach, pravdepodobne na maláriu, v roku 323 pred n. l. ako tridsaťtriročný, hoci mal v pláne vybudovať pod svojou vládou svetovú ríšu. Nesmútili za ním iba jeho vojaci, ale aj jeho tri perzské ženy: Statira, Parysatis a Roxana.

ALEXANDRIA

Alexandria je mesto, ktoré založil Alexander Macedónsky. Musíme

však informáciu upresniť, o ktorú Alexandriu vlastne ide. Alexander Macedónsky totiž na svojich výpravách zakladal nové a nové mestá a dával im meno podľa seba – Alexandria. My však máme na mysli najslávnejšiu Alexandriu, tú, ktorú založil Alexander v Egypte v 4. stor. pred n. l. Preslávila sa najväčšou knižnicou staroveku, v ktorej sa nachádzalo až 700-tisíc zvitkov. Aby si rozumel: knihy v starovekej knižnici vyzerali ináč ako dnes. Niektoré boli písané na papyrusových a pergamenových zvitkoch, ktoré sa ukladali do puzdier a potom do skriniek. Niektoré pripomínajú dnešné knihy, ibaže ich listy neboli z papiera, ale z pergamenu. V alexandrijskej knižnici a v kráľovskej akadémii vied (nazývala sa Museion) pracovali významní učitelia, ktorí študovali jazyky. Zhromažďovali sa tu literárne diela, vydávali nové texty a prekladali významné literárne spisy. Bez tejto činnosti by sa nám nezachovali veľké kultúrne hodnoty staroveku. Katalóg slávnej knižnice spracoval starogrécky básnik Kallimachos. Veľká pozornosť sa venovala aj lekárstvu. Škoda, že požiare slávnú knižnicu zničili. Alexandria sa dnes nazýva Iskandarija a ľahko ju nájdeš na mape Egypta naľavo od miesta, kde sa vlieva rieka Níl do Stredozemného mora.

A L I B I

Ako čitateľ detektívok si sa určite Astretol s výrazom alibi. Toto slovo je prevzaté z latinčiny a znamená „inde“. Ak ťa teda v čase nejakej nepríjemnosti vidia na úplne inom mieste, znamená to, že máš alibi, teda si nevinný.

A M A Z O N K A

Nie, teraz ešte nebudeme hovoriť o brazílskej rieke. Budeme totiž hovoriť o bojovných ženách, ktoré podľa starých Grékov žili na severnom pobreží Čierneho mora, pravdepodobne na dnešnom Kryme. O Amazonkách spieva básnik Homér a píše aj historik Herodotos. Aby sa Amazonkám lepšie bojovalo, vypalovali alebo odrezávali si pravý prsník. Preto sa vlastne aj volajú Amazonky, lebo toto grécke slovo v preklade znamená „bezprsé“. Bojovali proti mužom, používali dokonca sekery a nevzdávali sa len tak ľahko. Mali svoje kráľovné, ktoré sa často dostávali do sporu so slávnymi gréckymi bojovníkmi. Napríklad kráľovná Amazoniek Pentesileia sa bila so samotným Achillom pri Tróji, no zahynula. Hrdina Tézus si jednu Amazonku zajaľ a neskôr sa s ňou oženil. Asi sa jej natoľko zapáčil, že keď ju prišli kamarátky oslobodiť, bránila svojho muža i mesto Atény. Starí Gréci často zobrazovali boje

Amazoniek na vázach, no Amazonky inšpirovali aj novodobých umelcov, napríklad flámskeho maliara Petra Paula Rubensa, ktorý na začiatku 17. storočia namaľoval svoj slávny obraz Boj Amazoniek.

A teraz sa vráťme k brazílskej rieke. Keď popri jej brehoch pred niekoľkými storočiami cudzí dobyvatelia postupovali do vnútrozemia krajiny, stretávali sa s odporom indiánskych kmeňov, na čele ktorých stáli bojovné ženy. Vtedy si dobyvatelia spomenuli na bájne grécke Amazonky a pomenovali podľa nich mohutnú rieku Amazonkou.

AMBRÓZIA

Takto zaujímavá sa volala jedlo, ktoré smeli jesť len bohovia. Dávalo im krásu, mladosť i nesmrteľnosť. Zapíjali ho nektárom.

AMFITEÁTER

Amfiteáter je typická rímska stavba, ktorej pôdorys má tvar elipsy. Najznámejším amfiteátrom je Koloseum v Ríme. Zmestilo sa doň až 50-tisíc divákov. Túto obrovskú stavbu začali budovať bohatí Flaviovcí v 1. stor. n. l. Dnes sú zo štvorposchodového Kolosea len zvyšky, no turisti si nikdy nenechajú ujsť návštevu tejto najcharakteristickejšej pamiatky mesta.

V amfiteátroch sa konávali gladiátorské zápasy alebo štvance. Okolo plochy, na ktorej sa odohrávali, bolo niekoľko radov sedadiel. Ako na dlani videli diváci gladiátorov bojujúcich o holý život. Veľmi im do smiechu nebolo, ani ich pozdrav cisárovi pred zápasom nevyznieval príliš optimisticky: „Buď pozdravený, cisár, idúci na smrť ťa zdravia!“ Gladiátori boli väčšinou odsúdení zločinci alebo otroci, či zajatci. Vždy dvaja a dvaja bojovali proti sebe a každý z nich mal iný typ zbrane. Boj nepredstierali. Porazený mohol prosiť o život a len na divákoch záležalo, či mu udelia milosť. Štvance boli akousi rekonštrukciou lovu dravých zvierat a stáli veľa peňazí. Niekedy boli Rimania veľmi krutí – žiadali si zápas neozbrojeného človeka s vyhladovaným dravcom. Vari netreba prezrádzať, kto sa stal víťazom.

Dnes slovom amfiteáter označujeme kino alebo divadlo v prírode pod holým nebom. V lete v amfiteátroch zvyknú premietiť filmy alebo tam vystupujú známe hudobné skupiny.

AMFORA

Dvojuchý džbán, ktorý sa zdola nahor rozširuje a hrdlo má zúžené, nazývali starí Gréci amforou. Túto nádobu používali aj Rimania. Slúžila dokonca ako dutá

miera, jej objem bol 26,2 litra. Pomocou amfor sa odhadovala aj nosnosť lodí – na základe toho, koľko amfor bola loď schopná previezť.

V amforách ľudia kedysi uskladňovali víno, olej, konzervovali v nich dokonca potraviny, napríklad rybie omáčky či olivy. Otvor uzatvorili korkovou zátkou, ktorú väčšinou zaliali smolou.

Menšie amfory boli takmer vždy bohato zdobené. Víťazi v aténskych športových súťažiach, ktoré sa nazývali Panaténaje, v nich ako cenu dostávali napríklad olej vylisovaný z posvätných olív. Výzdoba týchto amfor bola pestrá: na červenom podklade čierna postava kráčajúcej bohyně Atény, po stranách kohúty ako symbol boja, vzadu zobrazenie preteku, v ktorom športovec zvíťazil, a dátum. Možno práve v týchto dávných dobách má korene dnešný zvyk dávať vynikajúcim športovcom za ich víťazstvo pohár.

AMOR

Amor bol u starých Rimanov bohom lásky. Pretože Rimania spolu s gréckou kultúrou prevzali od Grékov aj ich božstvá (iba ich premenovali). Amor bol rímskou kópiou gréckeho boha Erosa. Umelci Amora vždy zobrazovali ako malého nahého anjelika mieriaceho na obyčajných smrteľníkov šípmi lásky.

Asi to boli jediné šípy, ktorých sa ľudia nikdy nebáli.

ANABÁZA

Po prvý raz slovo anabáza použil spisovateľ Xenofón. Nazval tak svoj spis, v ktorom píše o udalostiach spred dvetisícštyristo rokov. Autor ako priamy účastník zachytáva úmornú cestu gréckeho vojska z vnútrozemia Malej Ázie k pobrežiu Čierneho mora.

Aj dnes používame toto zaujímavé slovo, a to vtedy, keď chceme povedať, že nejaká cesta bola dlhá, ťažká a vyčerpávajúca.

ANAGRAM

Ak v slove leto poprehadzuješ písmená, dostaneš slovo telo. Takáto slovná hračka sa nazýva anagram, čo po grécky znamená „prehodenie písmen“. Určite dokážeš vymyslieť veľa podobných príkladov. Skús to, tvoji kamaráti to určite ocenia.

ANAKREÓN

Anakreón, slávny grécky lyrik, žil v 6. stor. pred n. l. Kým sa vypracoval na popredného básnika, ktorého piesne si spievala dokonca aj mládež, veľa toho skúsil vo vojnách – bojoval proti Peržanom a Trákom. Až neskôr zavesil bojovanie na kliniec a odišiel do Atén. Rád ospevoval víno, lásku, ženy, ľahký

a bezstarostný život. Takejto poézii hovorme anakreontská. Hoci sa Anakreón dožil vysokého veku – osemdesiatich piatich rokov, jeho poézia zostala mladá a svieža. Jej hravé a pôvabné verše radi napodobňovali aj neskorší básnici.

ANARCHIA

Slovo anarchia má korene v gréčtine. Znamená bezvládie, ale aj zmätok a neporiadok. Opakom anarchie je násilie a útlak, teda tyrania. Nie je dobré, keď v krajine vládne tyran, ale nie je dobré ani to, keď vládcu nieta. To by si každý mohol robiť, čo chce. Mohol by si si napríklad zobrať kamarátovo cédečko a on by si pokojne odviedol domov tvojho Azora. Nevie, či by sa ti to páčilo. Zlodeji by si kradli, ale nikto by ich netrestal. Pekne ďakovať za takú spoločnosť! Najlepšie je asi žiť v demokracii.

ANATÓMIA

Grécke slovo anatómia je „náuka Go stavbe tela“. Pôvodne toto slovo znamenalo „pitvu“. A skutočne – bez nej by sme sa ťažko dozvedeli niečo viac o sebe. Pred dvetisícpäťsto rokmi grécki lekári pitvali len zvieratá. Usudzuje sa, že tajne, v záujme vedy, zisťovali aj to, ako vyzerá vnútro človeka. Len to veľmi nemohli vykrikovať do sveta, pretože náboženstvo

zakazovalo pitvať ľudské telo. Dnešní študenti medicíny, budúci lekári, dobre vedľa, čo je to anatómia. Na skúške v druhom ročníku musia dokázať pomenovať všetky kosti, svaly, nervy, šľachy či orgány v našom tele. Často sa na túto skúšku pripravujú už od prvého ročníka štúdia.

ANAXAGORAS

Grécky filozof Anaxagoras (5. stor. pred n. l.) to veru nemal ľahké: za jeho názory ho obvinili z bohorúhačstva a vypovedali z Atén. Nebyť Perikla, ktorý ho omilostil, dostal by trest smrti. Tvrdil totiž, že hýbateľom všetkých vecí je nús (rozum, zákon), že Slnko je žeravým kameňom a Mesiac sa podobá Zemi. Človeka, ktorý vznikol zo zeme, hodnotil ako najvyššiu bytosť vďaka jeho rozumu a rukám. Anaxagoras šiel vo svojich tvrdeniach ešte ďalej – hlásal, že všetky veci sa skladajú z veľmi malých čiastočiek. Nič nevzniká ani nezaniká, len tieto maličké čiastočky sa vzájomne odlučujú a zlučujú. Asi už tušíš, že Anaxagoras bol starým otcom náuky o atómoch, ktorú rozpracoval až Demokritos a o ktorej sa učíš v škole.

ANAXIMANDROS

Prírodného gréckeho filozofa Anaximandra (žil na prelome 7. – 6. stor. pred n. l.) niekedy